O‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi muloqotda neverbal kommunikatsiyaning ahamiyati

Sobirova Nargiza Numonjonovna
[1] Senior teacher (PhD) of Kokand University
nanoshsober@gmail.com +998916661406
ORCID ID 0000-0003-4211-5423

Annotatsiya. Mazkur maqolada neverbal muloqotning ijtimoiy munosabatlar va ta’lim tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Insonlar o‘rtasidagi muloqot jarayonida yuz ifodalari, imo-ishoralar, tana harakatlari, ko‘z bilan aloqa va ovoz ohangi kabi neverbal vositalarning tutgan o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, o‘qituvchining neverbal xatti-harakatlari o‘quvchilarning motivatsiyasi, darsdagi faolligi va bilimlarni o‘zlashtirish darajasiga qanday ta’sir ko‘rsatishi ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari neverbal kommunikatsiyadan oqilona foydalanish ta’lim samaradorligini oshirish, sinfda sog‘lom psixologik muhit yaratish hamda o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilishini ko‘rsatadi. Maqolada pedagogik faoliyatda neverbal muloqotni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so‘zlar. Neverbal muloqot, pedagogik kommunikatsiya, tana tili, yuz ifodalari, ko‘z bilan aloqa, ta’lim samaradorligi, sinf boshqaruvi, pedagogik mahorat, paralingvistika, motivatsiya.

Kirish

Muloqot insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni shakllantiruvchi eng muhim jarayonlardan biridir. Odamlar nafaqat so‘zlar orqali, balki yuz ifodalari, tana harakatlari, ko‘z qarashi va ovoz ohangi yordamida ham axborot almashadilar. Kundalik hayotda insonlar ko‘pincha o‘z fikr va his-tuyg‘ularini aynan neverbal vositalar orqali ifoda etadilar.

Olimlarning ta’kidlashicha, insonlar o‘rtasidagi muloqotda uzatiladigan ma’lumotlarning katta qismi neverbal vositalar orqali yetkaziladi (Mehrabian, 1972). Shu sababli neverbal kommunikatsiyani o‘rganish zamonaviy tilshunoslik, psixologiya va pedagogika fanlarining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ta’lim jarayonida neverbal kommunikatsiyaning ahamiyati yanada ortadi. O‘qituvchi o‘quvchilarga nafaqat bilim beradi, balki o‘zining xulq-atvori, yuz ifodasi va tana harakatlari orqali ularga ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchining samimiy tabassumi, tasdiqlovchi bosh irg‘ashi yoki ishonchli ovozi o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirishi mumkin. Aksincha, salbiy neverbal signallar ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bugungi kunda zamonaviy pedagogdan nafaqat chuqur bilim, balki samarali kommunikativ ko‘nikmalar ham talab qilinadi. Shu bois neverbal kommunikatsiyani o‘rganish va amaliyotda qo‘llash pedagogik mahoratning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi ijtimoiy hayot va ta’limda neverbal kommunikatsiyaning o‘rni va ahamiyatini o‘rganish hamda uning o‘quv jarayoniga ta’sirini tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar Tahlili

Neverbal kommunikatsiya masalasi ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Ushbu yo‘nalishda Albert Mehrabian (1972) insonlararo muloqotda emotsional ma’lumotlarning asosiy qismi neverbal vositalar orqali uzatilishini ta’kidlagan.

Allan Pease (2021) tana tili va inson xatti-harakatlarini o‘rganib, tana harakatlari insonning ichki holati haqida muhim ma’lumot berishini isbotlagan. Uning tadqiqotlari pedagogik faoliyatda ham katta ahamiyatga ega.

Ta’lim psixologiyasi sohasida Woolfolk (2014) o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali munosabatlarni shakllantirishda neverbal kommunikatsiyaning rolini alohida ta’kidlaydi. Muallifning fikricha, o‘qituvchining ijobiy tana tili va ovoz ohangi o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

McCroskey (2005) esa ta’lim jarayonidagi kommunikatsiya muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi ekanligini qayd etadi.

O‘zbek pedagogikasida To‘xtaxo‘jayeva (2010) va Azizxo‘jayeva (2006) pedagogik muloqot va pedagogik mahorat masalalarini keng yoritganlar. Ularning ilmiy qarashlariga ko‘ra, samarali ta’lim jarayoni o‘qituvchining verbal va neverbal muloqot vositalaridan oqilona foydalanishiga bog‘liq.

Neverbal Kommunikatsiyaning asosiy turlari

Yuz ifodalari inson his-tuyg‘ularini ifodalovchi eng muhim vositalardan biridir. Quvonch, g‘azab, hayrat, qo‘rquv yoki qayg‘u kabi hissiyotlar yuz orqali namoyon bo‘ladi. Ta’lim jarayonida o‘qituvchining tabassumi sinfda ijobiy muhit yaratadi va o‘quvchilarning faol ishtirokini rag‘batlantiradi.

Ko‘z bilan aloqa muloqotning muhim elementi hisoblanadi. U e’tibor, hurmat va qiziqishni ifodalaydi. O‘qituvchilar ko‘z bilan aloqa orqali o‘quvchilarning darsni qanchalik tushunayotganini kuzatishlari mumkin.

Qo‘l va tana harakatlari ma’lumotni yanada aniqroq tushuntirishga yordam beradi. O‘qituvchi dars davomida mavzuni tushuntirishda turli imo-ishoralardan foydalanishi mumkin. Bu esa o‘quvchilarning mavzuni yaxshiroq o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Ochiq va erkin tana holati samimiylik va ishonchni ifodalaydi. O‘qituvchining tik turishi va faol harakatlanishi uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini ko‘rsatadi. Bu esa o‘quvchilarda hurmat hissini shakllantiradi.

Proksemika insonlar o‘rtasidagi masofani o‘rganadi. Sinf bo‘ylab harakatlanadigan o‘qituvchi o‘quvchilar bilan yaqinroq aloqa o‘rnatadi va ularning e’tiborini ushlab turadi.

Paralingvistika nutqning ohangi, balandligi, tempi va pauzalarini o‘rganadi. Bir xil ohangdagi nutq o‘quvchilarni zeriktirishi mumkin. Turli intonatsiyalar va pauzalardan foydalanish esa darsning qiziqarli o‘tishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot Metodologiyasi

Mazkur tadqiqot sifatli (qualitative) tavsifiy metodologiyaga asoslangan. Tadqiqot davomida quyidagi usullardan foydalanildi:

1. Ta’lim jarayonidagi o‘qituvchi va talaba muloqotlarini kuzatish.
2. Neverbal kommunikatsiya bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish.
3. Turli sinflarda qo‘llanilayotgan kommunikativ usullarni qiyosiy o‘rganish.

Olingan ma’lumotlar tahlil qilinib, neverbal kommunikatsiyaning ta’lim samaradorligiga ta’siri baholandi.

Natijalar va Muhokama

Tadqiqot natijalari neverbal kommunikatsiyaning ta’lim jarayonida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatdi. O‘qituvchilarning ijobiy yuz ifodalari, ko‘z bilan aloqasi va qo‘llab-quvvatlovchi imo-ishoralari o‘quvchilarning darsdagi faolligini sezilarli darajada oshirdi.

Shuningdek, sinf bo‘ylab harakatlanish va o‘quvchilarga yaqinlashish ularning e’tiborini jamlashga yordam berdi. Bu esa sinf intizomini saqlashning samarali usullaridan biri ekanligi aniqlandi.

Ovoz ohangidan to‘g‘ri foydalanish ham muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. Turli intonatsiyalar, muhim fikrlar oldidan qisqa pauzalar qo‘llash o‘quvchilarning mavzuni yaxshiroq eslab qolishiga yordam berdi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, verbal va neverbal xabarlarning mos kelishi o‘quvchilar ishonchini oshiradi. Agar o‘qituvchining so‘zlari va tana tili bir-biriga mos bo‘lmasa, o‘quvchilar ko‘proq neverbal signallarga ishonadilar.

Amaliy Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Pedagoglarni tayyorlash dasturlariga neverbal kommunikatsiya bo‘yicha maxsus kurslarni kiritish;
- O‘qituvchilarning tana tili va yuz ifodalariga e’tibor qaratishi;

- Darslarda ko‘z bilan aloqadan samarali foydalanish;
- Sinf makonini o‘qituvchi harakatlanishi uchun qulay tashkil etish;
- Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha treninglar tashkil etish.

Xulosa

Neverbal kommunikatsiya insonlararo muloqotning ajralmas qismi hisoblanadi. U nafaqat ma’lumot uzatadi, balki hissiyotlar, munosabatlar va qadriyatlarni ham ifodalaydi. Ta’lim jarayonida neverbal vositalardan samarali foydalanish o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, dars samaradorligini yaxshilaydi va ijobiy ta’lim muhitini yaratadi.

Zamonaviy pedagog nafaqat bilimli mutaxassis, balki malakali kommunikator ham bo‘lishi kerak. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilar neverbal kommunikatsiya madaniyatini chuqur o‘rganishlari va uni amaliy faoliyatda samarali qo‘llashlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo‘jayeva, N. (2006). *Pedagogik mahorat*. O‘qituvchi.
2. Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics* (6th ed.). Blackwell Publishing.
3. McCroskey, J. C. (2005). *Communication in Education*. Educational Press.
4. Mehrabian, A. (1972). *Nonverbal Communication*. Aldine-Atherton.
5. Pease, A. (2021). *Tana tili*. G‘afur G‘ulom nomidagi Nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
6. To‘xtaxo‘jayeva, M. (2010). *Pedagogika*. O‘zbekiston Faylasuflari Milliy Jamiyati.
7. Woolfolk, A. (2014). *Educational Psychology* (12th ed.). Pearson Education.